Chula Med J Vol. 47 No. 3 March 2003

โรคพยาธิปรสิตกับงานอาชีวอนามัยในเกษตรกรไทย

วิไล ศักดิ์ศิริสัมพันธ์*

จากการประชุมวิชาการของชมรมอาชีวเวชศาสตร์ในหัวข้อ "งานอาชีวอนามัยภาคเกษตรกรรม (Agricultural Medicine) ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 3 - 5 เมษายน 2545 นั้น ได้กล่าวถึงโรคและภัยที่เกิดจากการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยมุ่งให้เกษตรกรมีสุขภาพดี มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยพยายามหาแนวทางป้องกันและให้หลีกเลี่ยงต่อสิ่งคุกคามสุขภาพ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. **สิ่งคุกคามทางกายภาพ** ได้แก่ เสียง รังสี ความร้อน แสง การสั่นสะเทือน และฝุ่น
ตัวอย่าง เช่น

- รังสีอุลตร้าไวโอเลตจากแสงแดดก่อให้เกิดโรคมะเร็งผิวหนัง
- การสั่นสะเทือนจากรถแทรกเตอร์ก่อให้เกิดอาการสายตาผิดปกติ วิงเวียน คลื่นไส้
- เสียงดังจากเครื่องยนต์ ทำให้หูตึง
- เกษตรกรที่เลี้ยงหมู ควรใส่เครื่องป้องกันหูจากเสียงร้องของหมู
- อุบัติเหตุและบาดเจ็บจากรถไถหรือจากเครื่องมือมีคม ซึ่งพบอันตรายไม่น้อยไปกว่าพิษจากสารเคมีทางการเกษตร

2. **สิ่งคุกคามทางชีวภาพ** ได้แก่ สิ่งที่มาจากสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เช่น

- โรคฉี่หนู (Leptospirosis) โดยแบคทีเรียเรียซนิดนี้เข้าทางผิวหนังที่เป็นแผล ขณะที่ส่วนของร่างกายนั้น ๆ สัมผัสกับน้ำที่มีเชื้อนี้อยู่ ในปี 2543 มีเกษตรกรไทยป่วยด้วยโรคนี้จำนวน 6,000 คน และต้องเสียชีวิตร้อยกว่าราย โดยทางชมรมอาชีวเวชศาสตร์ แนะวิธีป้องกันให้ใส่รองเท้าบูท และสวม ถุงมือยางในขณะทำงานที่สัมผัสน้ำ
- โรคฝุ่นฝ้าย (Byssinosis) เกิดจากการหายใจเอาฝุ่นฝ้ายเข้าไปในปอด ในงานที่มี ฝ้าย ป่าน และปอ
- โรคฝุ่นจากชานอ้อย (Bagassosis) กากอ้อยเมื่อคั้นน้ำออกหมดแล้วนำมาทำกระดาษ แผ่นฉนวน ปุ๋ย เมื่อสูดฝุ่นจากชานอ้อยเข้าไปในปอดนาน 3 - 4 เดือน จะเริ่มมีอาการหอบ หายใจอึดอัดมีปอดอักเสบ
- โรคปอดชาวนา (Farmer's lung) เกิดจากการหายใจเอาฝุ่นฟางข้าว หญ้าแห้ง ซึ่งมีเชื้อราติดเข้าไปในปอด นาน 2 - 3 เดือน จะมีอาการไอ หอบ เหนื่อย เจ็บหน้าอก อาการจะทุเลาเมื่อหยุดพักงาน
- อันตรายจากสัตว์กัด เช่น งู ตะขาบ หนู
- อาหารเป็นพิษ เนื่องจากอาหารค้างนานไม่ได้อุ่นร้อนฆ่าเชื้อ เช่น อาหารเที่ยงเตรียมตั้งแต่เช้ามืด และไปรับประทานที่ไร่นาตอนเที่ยง

3. **สิ่งคุกคามจากสารเคมีทางการเกษตร** ได้แก่ สารกำจัดศัตรูพืช (Pesticides)

ปัญหาสุขภาพของเกษตรกรทางด้านอาชีวเวชศาสตร์ ร้อยละ 90 เกิดจากสารกำจัดศัตรูพืช โดยพบผู้ป่วยจากสารพิษทางการเกษตรราว 4,000 ราย/ปี แบ่งสารกำจัดศัตรูพืชตามปริมาณการใช้ดังนี้

สารกำจัดวัชพืช	49 %
สารกำจัดแมลง	36 %
สารกำจัดเชื้อรา	9 %
อื่น ๆ	6 %

สาเหตุที่ใช้สารกำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้นเนื่องจากการขยายพื้นที่ปลูก ก่อให้เกิดศัตรูพืชมากขึ้น จึงต้องใช้สารเหล่านี้เพิ่มขึ้น เช่น การปลูกข้าว ต้องใช้สารกำจัดศัตรูพืช 4-6 ครั้งต่อรุ่น โดยมีเนื้อที่ปลูกข้าวรวม 65 ล้านไร่

* ภาควิชาปรสิตวิทยา คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้สารเหล่านี้เกินความจำเป็นก่อให้เกิดอันตรายต่อเกษตรกรทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือ ได้รับสารเคมีทางผิวหนังที่สัมผัส โดยพบว่าสารเคมีเข้าสู่ร่างกายเกษตรกรทางผิวหนังมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การสูดดมและการกิน ส่วนทางอ้อมได้รับจากน้ำและอาหารที่ปนเปื้อนสารเคมี โดยพบว่า ในดินปลูกมีสารเคมีตกค้าง 100 %, น้ำ 75 %, พืชไร่ 32 % , พืชผัก 25 % เมื่อถามว่าเกษตรกรรู้จักวิธีป้องกันตนเองมิให้สัมผัสสารเหล่านี้หรือไม่ ส่วนใหญ่จะทราบ แต่ละเลยไม่ใส่ใจ ทำให้มีสารพิษสะสมในร่างกายเป็นการตายผ่อนส่ง ตามสถิติกลุ่มอาชีพที่เกิดโรคมะเร็งมากที่สุดของไทยคือ เกษตรกร และชนิดของมะเร็งที่เป็นมากที่สุดคือ มะเร็งตับ

4. **อุบัติเหตุ** จากการใช้เครื่องจักรกลและเครื่องยนต์ทางการเกษตร เช่น รถแทรกเตอร์คว่ำ ทำให้บาดเจ็บถึงตายได้ หรือรถอีแต๋นที่วิ่งบนถนนหลวงมักเกิดอุบัติเหตุง่าย เพราะมีกำลังวิ่งช้าทำให้ขับแซงไม่พ้น หรือไม่มีไฟกระพริบบอกสัญญาณเลี้ยงและไม่มีไฟใหญ่สองทางในเวลากลางคืน ซึ่งทางชมรมอาชีวเวชศาสตร์ ได้ชี้แนวทางป้องกันไว้ว่าต้องบำรุงรักษาและซ่อมเครื่องจักรที่ชำรุด จัดวางสิ่งของให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เกะกะ ศึกษาการใช้เครื่องมือที่ถูกต้องก่อนใช้งาน สวมอุปกรณ์ป้องกันอันตรายอย่างถูกต้อง

5. **ท่าทางการทำงาน** เช่น การยกของหนักในท่าที่ไม่ถูกต้องเป็นสาเหตุของอาการปวดหลัง

6. **สิ่งคุกคามทางด้านจิตใจและสังคม** ได้แก่ ปัญหาหนี้สิน ความยากจน ก่อให้เกิดอาการเครียด ซึมเศร้า จนถึงการฆ่าตัวตายเมื่อสูญเสียที่ดินของตนเองไป การกดราคาขายของพืชผลทำให้เกษตรกรเกิดความผิดหวังท้อแท้ หมดกำลังใจที่จะทำงานต่อไป

ปัจจุบันหนี้สินภาคเกษตร มีทั้งสิ้น 4 แสนล้านบาท จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่คุกคามสภาพจิตใจของเกษตรกร

อย่างไรก็ดี น่าสังเกตว่า การประชุมของชมรมอาชีวเวชศาสตร์ ได้ระบุสิ่งคุกคามทางชีวภาพมากมายหลายชนิด เอกสารบ่งชัดทุกหัวข้อ แต่มิได้จัดโรคพยาธิปรสิตไว้ในสิ่งคุกคามทางชีวภาพ ทั้ง ๆ ที่ความชุกของโรคพยาธิปรสิตในเกษตกรไทย ซึ่งรายงานไว้ในปี พ.ศ. 2544 โดยกรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุขว่า ชนิดที่พบมากที่สุดคือ พยาธิปากขอ (11.4 %) รองลงมาคือ พยาธิใบไม้ตับ (9.4 %)

จากคำนิยามของคำว่า "สิ่งคุกคามทางอาชีวอนามัย (Occupational Hazard)" นั้น หมายถึงปัจจัยหรือสถานการณ์บางอย่างในสถานที่ทำงานที่อาจก่อให้เกิดอันตราย การบาดเจ็บ หรือการเจ็บป่วย ดังนั้นเกษตรกรไทยที่ต้องออกจากบ้านไปทำงานที่หัวไร่ ปลายนา รวมทั้งในปศุสัตว์ ย่อมมีโอกาสติดโรคพยาธิปรสิต และ (หรือ) ติดได้มากกว่ากรณีอาชีพอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชื้อปรสิตที่ติดต่อผ่านทางดิน (Soil-transmitted helminthes) ซึ่งการติดโรคปรสิตกลุ่มนี้มีสาเหตุหลายประการ เช่น การไม่สวมรองเท้าในขณะทำงาน หรือสวมชนิดที่ปิดไม่มิดชิด ทำให้บางส่วนของนิ้วเท้า ง่ามเท้า ยังคงสัมผัสได้โดยตรงกับดินชื้น ๆ ที่บังเอิญมีตัวอ่อนระยะติดต่อ (Filariform larvae) ของพยาธิปากขอเป็นเหตุให้ตัวอ่อนไชผ่านผิวหนังได้ หรือเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพประมงน้ำจืด เช่น แถบลุ่มแม่น้ำโขง มีรายงานการติดโรคพยาธิใบไม้ในเลือดเป็นต้น

อาจแบ่งโรคพยาธิปรสิตที่เป็นสิ่งคุกคามต่อสุขภาพของเกษตรกรได้ เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มที่ติดต่อทางดิน เช่น พยาธิปากขอ, พยาธิไส้เดือนดิน, พยาธิแส้ม้า, พยาธิเส้นด้าย เป็นต้น

2. กลุ่มที่ติดต่อโดยยุงกัด เช่น โรคมาลาเรีย โรคพยาธิเท้าช้าง โดยเฉพาะผู้ที่ทำไร่ เฝ้าไร่ หรือรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่ จากสวน และนอนค้างในสถานที่ทำงาน

3. กลุ่มที่ติดต่อโดยการกิน เช่น โรคพยาธิใบไม้ตับ โรคพยาธิใบไม้ปอด เป็นต้น ก็น่าจะเป็นสิ่งคุกคามทางชีวภาพได้ เพราะอาหารที่รับประทานตามหัวไร่ ปลายนา ไม่มีโอกาสปรุงให้สุก เช่น จับปลาน้ำจืดตามหนองน้ำ ปูน้ำตก กุ้งน้ำตก ตามน้ำตก ท้องนา แล้วนำมาทำ ก้อยพล่า เป็นต้น

ประเด็นสำคัญคือ การควบคุมป้องกันโรคพยาธิ

ปรสิต เป็นงานสำคัญที่องค์การอนามัยโลกทุ่มเทมาก นักวิชาการด้านอาชีวเวชศาสตร์ อาจมุ่งเน้นเฉพาะสารเคมี ยาปราบศัตรูพืช ที่คุกคามสุขภาพเกษตรกรมากจนยังมิได้พยายามหากลยุทธ หรือยุทธวิธีที่จะให้เกษตรกรไทยและผู้บริโภคลดความเสี่ยงต่อโรคพยาธิปรสิตต่าง ๆ

นอกจากนี้งานอาชีวอนามัยภาคเกษตรกรรม น่าจะเพิ่มบทบาทควบคุมมิให้เกษตรกรเป็นแหล่งแพร่โรคพยาธิปรสิต โดยผ่านผลผลิตทางการเกษตรสู่ผู้บริโภค เช่น ไข่พยาธิปรสิตชนิด Taenia solium ที่ทำให้ผู้บริโภคผักสดมีโอกาสติดโรคถุงน้ำตัวตืดหรือเม็ดสาคู (cysticercosis) หรือ ไข่ Ascaris lumbricoides ที่ทำให้ติดโรคพยาธิไส้เดือนกลมในลำไส้เป็นต้น